

ОСНОВНІ ПРИЧИНИ ТА УМОВИ ВІЙСЬКОВИХ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ ВЧИНЕНИХ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ

Олександр Олександрович КОЗЛЕНКО,

*кандидат юридичних наук, доцент
кафедри кримінально-правових дисциплін
інституту права та безпеки Одеського державного
університету внутрішніх справ*

Збройні Сили України, будучи невід'ємною складовою суспільства та важливим елементом державного механізму забезпечення національної безпеки, перебувають під впливом тих самих соціальних процесів і суперечностей, що визначають загальний стан злочинності в державі. У зв'язку з цим військові кримінальні правопорушення не можуть розглядатися ізольовано від загальносуспільних криміногенних процесів, оскільки їх виникнення та поширення обумовлюються сукупністю взаємопов'язаних соціальних, економічних, політичних, правових, організаційно-управлінських, морально-психологічних та інших чинників. Як слушно зазначає Н. А. Дмитренко, криміногенне значення мають не всі суспільні суперечності, а лише їх негативні прояви, які створюють умови для формування протиправної поведінки військовослужбовців та сприяють вчиненню військових кримінальних правопорушень [1, с. 116].

У кримінологічній науці усталеним є положення, відповідно до якого рівень, структура та динаміка окремих видів злочинності безпосередньо залежать від загального стану злочинності в державі, який формується під впливом комплексу економічних, соціальних, політичних, правових, організаційних і морально-психологічних процесів [2, с. 165]. Зазначена закономірність повною мірою поширюється і на військову злочинність, особливо в умовах воєнного стану, коли до традиційних криміногенних чинників додаються специфічні ризики, пов'язані із збройною агресією, виконанням бойових завдань, тривалим психоемоційним навантаженням та функціонуванням військових формувань в особливому правовому режимі.

Проведений аналіз наукових джерел, матеріалів кримінальних проваджень щодо військових кримінальних правопорушень, учинених в умовах воєнного стану, а також узагальнення багаторічного практичного досвіду роботи в Державному бюро розслідувань дали підстави встановити, що система детермінант військової злочинності має багаторівневу структуру та проявляється на макро-, мікро- й індивідуальному рівнях.

На макросоціальному рівні військові кримінальні правопорушення детермінуються сукупністю загальнодержавних процесів і явищ, серед яких провідне місце займають соціальні, економічні, політичні, правові, організаційно-управлінські, ідеологічні, морально-психологічні та культурно-виховні чинники. Саме вони визначають загальний стан криміногенної ситуації в державі та опосередковано впливають на криміногенну обстановку у військових формуваннях.

На мікросоціальному рівні детермінанти мають більш локалізований характер і пов'язані безпосередньо з умовами проходження військової служби. До них належать особливості організації військової служби, стан військової дисципліни, характер службових та міжособистісних взаємовідносин у військових колективах, морально-психологічний клімат у підрозділах, якість управлінської діяльності командирів, рівень контролю за особовим складом та інші чинники, що формують найближче соціальне середовище військовослужбовця.

Особливе значення у механізмі детермінації військових кримінальних правопорушень належить індивідуальному рівню, оскільки саме він безпосередньо впливає на формування криміногенної мотивації та прийняття рішення про вчинення кримінального правопорушення. Результати проведеного дослідження дозволили класифікувати індивідуальні детермінанти на дві взаємопов'язані групи.

Першу групу становлять первинні (наявні) детермінанти, які існували ще до початку проходження військової служби та характеризують особистісні, психологічні, моральні й соціальні особливості військовослужбовця. Другу групу утворюють вторинні (набуті) детермінанти, що виникли або суттєво посилилися під час проходження військової служби в умовах воєнного стану під впливом бойової обстановки, специфіки військової діяльності та особливостей військового середовища.

Аналіз отриманих емпіричних даних свідчить, що серед індивідуальних детермінант домінуюче місце займають морально-психологічні чинники. До них належать небажання проходити військову службу, що проявляється у боягузстві, легкодухості, недостатньому рівні патріотичної свідомості чи інших негативних мотиваційних установках; психологічні травми, отримані під час участі у бойових діях; складні сімейні та інші особисті життєві обставини, а також інші соціально-психологічні фактори, які негативно впливають на поведінку військовослужбовця.

Поряд із цим вагоме місце у структурі детермінант займають організаційно-управлінські чинники, що проявляються у конфліктах із командуванням, неналежному виконанні командирами управлінських функцій, недостатньому контролю за особовим складом, байдужому ставленні до проблем підлеглих, міжособистісних конфліктах у військових колективах, а також у прагненні окремих військовослужбовців уникнути відповідальності за раніше вчинені кримінальні правопорушення чи інші порушення військової дисципліни. Сукупність зазначених чинників формує криміногенне середовище, здатне істотно підвищувати ризик вчинення військових кримінальних правопорушень.

Отже, результати проведеного дослідження дають підстави стверджувати, що детермінація військових кримінальних правопорушень в умовах воєнного стану є багаторівневою системою взаємопов'язаних чинників, які функціонують на макросоціальному, мікросоціальному та індивідуальному рівнях. При цьому визначальне кримінологічне значення має саме індивідуальний рівень детермінації, оскільки через особистісні якості військовослужбовця відбувається трансформація несприятливих зовнішніх умов у конкретну протиправну поведінку.

У зв'язку з цим ефективна система запобігання військовій злочинності має ґрунтуватися не лише на кримінально-правовому реагуванні на вже вчинені кримінальні правопорушення, а насамперед на своєчасному виявленні, комплексному аналізі та нейтралізації криміногенних детермінант на всіх рівнях їх прояву. Для Державного бюро розслідувань це означає необхідність інтеграції кримінологічного прогнозування, оперативно-розшукової діяльності, кримінального аналізу та профілактичної роботи з військовослужбовцями, що забезпечить підвищення ефективності спеціально-кримінологічного запобігання військовим кримінальним правопорушенням в умовах воєнного стану.

Список використаних джерел:

1. Дмитренко Н.А., Шкута О.О. Злочинність у Збройних Силах України: кримінологічна характеристика та запобігання: монографія. – Херсон : Видавничий дім «Гельветика», 2022. – 186 с.
2. Кавунська А.О., Корнієнко М.В., Шкута О.О. Дезертирство в Україні: кримінально-правовий та кримінологічний аспект : монографія. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2023. 212 с.